

Uloga Istorijiskog arhiva Sarajevo u slavističkim i balkanološkim studijama: izazovi digitalizacije

Sejdalija Gušić i Mustafa Dervišević

Istorijiski arhiv Sarajevo, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Tradicija čuvanja arhivske građe na području Sarajeva seže od davnih srednjovjekovnih vremena, o čemu svjedoče brojni sačuvani primjerci povelja, rukopisnih knjiga i mnogih drugih dokumenata historijskog, kulturnog, ekonomskog, političkog i drugog značenja i vrijednosti.

Sustavna djelatnost prikupljanja, zaštite, čuvanja i obrade arhivske građe pokrenuta je utemeljenjem samostalne arhivske ustanove pod nazivom *Arhiv grada Sarajeva* 3.maja 1948 godine.

Istorijiski arhiv Sarajevo, kako je trenutno zvanično ime ove regionalne arhivske ustanove, u proteklih 60-tak godina djelovanja, uprkos brojnim problemima koje su ga pratile zbog nedostatka stručnih kadrova, odgovarajućeg smještajnog prostora i financiranja, uspio je prikupiti, obraditi i sačuvati veliku količinu dragocjene arhivske građe. Kulturna baština i historijsko naslijeđe prikupljeno i razvrstano u njegovim depoima (preko 8000 dužinskih metara arhivske građe) neiscrpno je vrelo za istraživanje povijesnih i drugih događaja, ali i temelj za uspješno razumijevanje sadašnjosti.

Najstarija arhivska građa datira iz osman-skog perioda od koje ovaj Arhiv posjeduje oko 14.000 arhivskih jedinica. Pored preko 10.000 prepisa ili originalnih dokumenata koje je reprodukovala tadašnja osmanska administracija, ovom prilikom želimo istaći izuzetno vrijednu Zbirku rukopisa (oko 1.500 originalnih ili u prepisu rukopisa na arapskom, turskom, perzijskom i bosanskom jeziku) i orijentalnu biblioteku sa preko 2.500 bibliotečkih jedinica.

Iz perioda austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini (1878-1918), sačuvane su značajne količine arhivske građe od koje se posebno ističu arhivski fondovi: "Vladin povjerenik za zemaljski grad Sarajevo" (1879-1918), "Gradsko poglavarstvo Sarajevo" (1879-1918) itd.

Takođe je sačuvano i dosta arhivske građe nastale između Prvog i Drugog svjetskog rata (1918-1941), što je slučaj i s onom građom nastalom u toku Drugog svjetskog rata (1941-1945).

Razumljivo da Arhiv posjeduje najveći procenat arhivske građe iz perioda kojeg označavamo kao period bivše Jugoslavije (1945-1992).

Posebnu vrijednost u ovom Arhivu čini arhivska građa nastala preuzimanjem, otkupom ili poklonom porodičnih ili ličnih fondova, među kojima se ističu oni iz poznatih sarajevskih porodica (Glođo-Svrzo, Spaho, Fadilpašić, Despić, Jeftanović, Bakarević, Užičanin, Ćurčić i dr.). Po ovim zbirkama Arhiv je jedinstvena institucija na prostorima Jugoistočne Evrope.

Kao posebne kolekcije u Arhivu se čuvaju plakati (preko 2.700 komada), fotografije (oko 2.000 komada), vrijedna Zbirka poštanskih žigova i maraka, Zbirka karata i planova i sl.

Posebnu vrijednost Arhiva predstavlja njegova biblioteka. Zamišljena kao jedna arhivska biblioteka manjeg obima, ona ubrzo nakon početnog formiranja osnovne referalne kolekcije sastavljene samo od rječnika, enciklopedija, atlasa, priručnika i leksikona, počinje da se razvija u jednu istinsku specijaliziranu biblioteku s preko 20.000 naslova brižljivo odabranih knjiga, časopisa i novina.

Biblioteka je danas po raznovrsnosti i bogatstvu bibliotečkog fonda, sa arhivskim kolekcijama plakata, fotografija, geografskih karata i planova, posebno izdvojenih vrijednih dokumenata, reprodukcija i crteža, poštanskih žigova i maraka, porodičnih i ličnih fondova, te dosta vrijedne kolekcije rariteta, jedna od najznačajnijih ovakve vrste u Bosni i Hercegovini.

Zbog vrlo vrijedne bibliotečke građe ovaj Arhiv je danas nezaobilazna institucija pri skoro svakom ozbiljnijem istraživanju na polju historijskih nauka. Naučni radnici i istraživači, ne samo iz Sarajeva i Bosne i Hercegovine, nego i svih država koje su

imale određenog dodira tokom svoje historije s Bosnom i Hercegovinom, vrlo česti su korisnici ove bibliotečke građe. U zadnje vrijeme bilježimo i veliki interes istraživača iz evropskih, ali i izvanevropskih zemalja.

Jedan broj pisama s upitima o određenim historijskim podacima koje smo dobijali od istraživača izvan naše zemlje bio je razlog više da se izradi inovirani Vodič kroz fondove i zbirke ovog Arhiva, kako bi se njegova arhivska građa približila i onima koji nisu u mogućnosti tražiti informaciju o ovoj građi direktno na licu mjesta.

Međutim ubrzo smo uvidjeli da i to nije dovoljno dobar način za sve one koji žele brzo i jednostavno doći do određene informacije.

Sadašnji stepen informatičkih tehnologija omogućio nam je da riješimo i taj problem.

Prvo smo izvršili obuku u radu s kompjuterima svih uposlenika Arhiva, zatim se uvezali u intranet i počeli da gradimo lokalnu bazu podataka. Postavili smo Web stranicu Arhiva <www.arhivsa.ba> i na istoj smo prikazali vodič kroz arhivske fondove. Podatke interesantne za naše korisnike iz lokalne baze podataka takođe smo prezentovali na Web stranici.

U Arhivu posjedujemo veoma značajne i za istraživače interesantne fondove s veoma vrijednim dokumentima, koje smo arhivski obradili, a jedan dio njih pripremili za postavljanje na Web stranicu, kako bi istraživačima omogućili uvid u kratak sadržaj svakog dokumenta.

Mnogi naši dokumenti i posebno rukopisne knjige imaju osim historijsko

dokumentarne i kulturno historijsku vrijednost. Ljepotu umjetničkog izražaja kaligrafa i starih majstora iluminacije iz 16,17 i 18-tog stoljeća želimo sačuvati i za nove generacije. Odlučili smo se na edukaciju u restauratorskim vještinama, ali smo prije toga jedan značajan dio arhivske građe digitalizirali. To su pretežno djela koja više spadaju u naše kulturnohistorijsko naslijeđe, nego u dokumentarno, ali su često tražena. Da bi zaštitili original odlučili smo se prenijeti ga na drugi nosač informacija i u formi CD-a ponuditi korisnicima uz simboličnu cijenu. U periodu od šest mjeseci efektivnog rada dvojica uposlenika su uz korištenje dvije digitalne kamere digitalizirali Zbirku rukopisa na orijentalnim jezicima od 1.087 kodeksa sa oko 100.000 stranica. Ovu digitaliziranu kolekciju namjeravamo postaviti i na Web site. Arhiv je jedna od prvih bosanskohercegovačkih institucija ovakve vrste koja je jednu izložbenu postavku prezentovala van bivše Jugoslavije. Bilo je to u Austriji u Grazu, u godini kada je ovaj grad bio kulturna prijestonica Europe. Ugovor o sedmodnevnoj postavci, nakon tri dana izmjenjen je na petnaest dana, a potom ponovo dva puta mijenjan. Drugi put je produžen rok na mjesec, a treći put na dva mjeseca. Velika posjeta ovoj izložbi bila je razlog da i mi sami povjerujemo kako su s pažnjom odabrani izložbeni eksponati, što nas je navelo na ideju da i ovo postavimo na Web site i nazovemo je virtualna izložba. Želimo pomenuti da smo ovu izložbu uradili u saradnji sa Muzejem sarajeva izlažući i jedan dio eksponata iz njihove bogate kolekcije.

Ovim smo se i praktično uvjerali da arhivi, muzeji, galerije i biblioteke spadaju u jednu grupu vrlo srodnih institucija, što je bio

poticaj da u svom radu krenemo upravo ovim putem usko surađujući s ovim institucijama.

Statistika posjete našoj Web stranici (u prvih petnaest dana aprila – 1389 posjeta našoj web stranici) pokazala nam je da moramo posvetiti više pažnje informatičkim naukama, što bi nam omogućilo veću eksploataciju savremenih informacionih i telekomunikacionih tehnologija.

Kako naša biblioteka ne posjeduje raznovrsnu ni količinski veliku bibliotečku građu, nego je usko specijalizirana biblioteka okrenuta prema istraživačima i naučnim radnicima koji se bave izučavanjem historije, a svi oni ipak vrlo često trebaju informacije i s drugih polja ljudskog djelovanja odlučili smo se na jedan za nas, bar u ovom trenutku, čudan projekat. Radi se zapravo o formiranju virtualne biblioteke ili formiranju jedne znatno veće baze podataka u kojoj bi bili pohranjeni i katalozi drugih biblioteka, naravno u digitalnoj formi. Znamo da je ovu zamisao moguće realizovati i oformiti biblioteku, istina virtualnu, ali ipak biblioteku koja svojom veličinom može da nadmaši i mnoge nacionalne biblioteke.

Želeći da ostvarimo svoj plan počeli smo prikupljati informacije koje će nam omogućiti realizaciju ovog projekta i već saznali da postoji dosta ustanova sličnih nama koje digitaliziraju svoje fondove i na taj način omogućuju korisnicima iz cijelog svijeta da u bilo kojem trenutku i s bilo kojeg mjesta putem INTERNET-a pristupe njihovoj građi. Naravno, kada je u pitanju arhivska građa, gdje je ponekad korisniku dovoljan samo jedan papir (dokument), a vi mu omogućite da ga on dobije, kako se

sada to kaže “isprintanog”, u jednom trenu na svom stolu bez fizičkog prisustva arhivu, to nezamislivo smanjuje troškove korisniku, koji takvu vrstu dokumenta treba.

Ovdje smo se bavili malo i ekonomijom, pa smo izračunali da nam korisnici za ovu vrstu uslužne informacije uplaćuju najmanjnija novčana sredstva. Za takvo šta već postoji tehničko rješenje, koje istina kod nas još ne funkcionira.

Međutim, kada povećamo naše usluge i omogućimo korisnicima brži i jednostavniji pristup željenoj informaciji, sigurni smo da će se uvećati i broj naših korisnika. Tako ćemo bez fizičkog prisustva korisnika moći uslužiti znatno veći broj onih istraživača koji bi vrlo rado koristili naše uslužne informacije, a ekonomski opravdati svoja ulaganja.

Naravno da smo svjesni kako će se ovakvim načinom rada, izmjeniti način organizovanja, djelovanja, ali i sadržaj našeg bibliotečkog fonda, ali određena prilagođenja zahtjevima korisnika moraju postojati, bez obzira što mnogim bibliotekarima teško pada nestajanje one klasične biblioteke na kakvu smo navikli.

Prilagođenja biblioteke usred sveopšteg tehnološkog napretka nisu se prvi puta, sada javila. Od jedne zgrade s klasičnim drvenim ili metalnim policama na kojima su se redale knjige, biblioteka je već odavno poprimila drugi oblik. Sada se tu pored knjiga nalaze gramofonske ploče, filmovi, magnetofonske trake, video trake i mnogi drugi savremeni nosioci informacija. Istina biblioteka je i dalje ostala repozitorij, ali ne samo knjiga, nego jedan savremeni depo u raznovrsnoj formi zapisanih, registrovanih ili snimljenih informacija.

Slično je stanje kada je u pitanju i tip biblioteke. Već odavno nema strogog pridržavanja prema onim pravilima i definicijama koje određuju rad pojedinog tipa biblioteke. Arhivska biblioteka je vrlo često samo jedna srednja referalna biblioteka ili bolja kolekcija priručnika, rječnika, leksikona i sličnih pomagala. Ali, ne samo u našem Arhivu, nego i u mnogim drugim ona potpuno odgovara definiciji specijalne biblioteke.

Oni koji bi bolje provjerili naš katalog, uvjereni smo da bi ovu biblioteku definisali kao akademsku i istraživačku biblioteku, konkretnije naučno-istraživačku biblioteku, kao podvrstu jedne akademske biblioteke. Obzirom da ova arhivska biblioteka posjeduje građu ne samo s polja historijskih nauka, nego općenito humanističkih nauka, a uz to da su najčešći korisnici univezitetski profesori, kao i mnogi studenti, magistranti i oni koji rade na svojim doktorskim tezama s polja humanističkih nauka, eto zaista potvrde da se radi o jednoj istinskoj naučno-istraživačkoj biblioteci.

Po načinu prikupljanja i korištenja bibliotečke i arhivske građe, možemo je definisati kao privatnu biblioteku. Građa nije pristizala u ovu biblioteku, uslovno rečeno – stihijski, nego se ciljano nabavljala samo određena vrsta građe u jednom ili dva primjerka, tako da je i korištenje ograničeno samo unutar zgrade.

Ako smo sve ovo, zašto ne bi bili i digitalna biblioteka, čiji će fond biti dostupan 24 časa dnevno, bilo kojem čovjeku u svijetu?

U svakom slučaju neophodno je pristupiti transformaciji tradicionalnog tipa biblioteke, primjenjujući nove informacione tehnologije uz pomoć informatičkih nauka.

Zbog čega smo prisutni na ovom skupu?

Ili bolje pitanje, a zašto ne bi bili prisutni?

Zar nisu u početku biblioteke bile zapravo arhivi, dok su postojala samo rukopisna djela i dokumenti u jednom primjerku? To što su takva spremišta prvo nazvana biblioteke, a arhivi nastali kao jedan od rezultata Francuske revolucije, ne znači da nemaju mnogo toga zajedničkog. Ako govorimo samo o arhivskoj građi, onda tu zaista postoje velike razlike, ali evo kako smo rekli uz pomoć informatičke nauke, može da se cijeli arhiv približi jednoj biblioteci, a ne samo arhivska biblioteka. Zašto toliko insistiranje na zbližavanju arhiva i biblioteke? Smatramo da je objašnjenje vrlo jednostavno. Naučni istraživač dolazi u arhiv radi informacija koje se mogu naći samo u izvornoj građi. Njega znači isključivo interesuje primarni historijski izvor, a ne sekundarna građa nastala kao rezultat rada na ovoj prethodnoj. Međutim u toku svog rada on se vrlo često služi i

sekundarnom građom, koju posjeduju biblioteke. Eto razloga da se biblioteke i arhivi uvežu, koristeći se savremenim informatičkim i telekomunikacionim tehnologijama. Elektronska mreža pruža nam zaista velike mogućnosti u tom smislu.

Instalirajući jedan obični PC u čitaonici arhiva i na taj način omogućiti istraživaču pristup na INTERNET, mi bi smo već učinili mnogo.

Kada je riječ konkretno o Istorijaskom arhivu Sarajevo, jasno da se ne možemo definirati kao slavistička biblioteka, ali kao arhivska institucija s prostora slavenskog govornog područja, posjedujemo jako puno građe i takve vrste, te je s toga moguće da se inkorporiramo u jednu takvu grupu, čije bi resurse sigurno obogatili i dali svoj doprinos kvalitetnijoj ponudi slavističkih biblioteka, a kako smo naprijed obrazložili za takvo šta postoje kadrovski i donekle tehnološki uslovi.